

Územní systémy ekologické stability a jejich zpracovatelé

E. Nováková, J. Horký: Territorial Systems of Ecological Stability and their Authors. Život. Prostr., Vol. 29, No. 5, 240–243, 1995.

The process of projecting the Territorial Systems of Ecological Stability (TSES) is of a distinctive multidisciplinary character. It requires knowledge in multiple fields: nature sciences, landscape, forestry, agriculture, urbanism, economy, law; and capacity in system analysis and project design. Current examinations testing the qualification to design the TSES projects and reviews of local TSES reveal pros and cons of the interdisciplinarity and provide both inspiring and warning experience.

Scarcely any of the applicants for TSES projecting license could acquire necessary range of knowledge during the university studies and so the complexity of indispensable knowledge depends on their private initiative, self-education and chance to participate in some special courses.

Both the examinations and reviews proved a good plan could hardly be worked out by one author, preferably the work should be done by a group of specialists from various fields, coordinated by a led person qualified in system analysis, sensitive landscape forming and respecting the sustainable living principles. He/she should comply with professional honesty and ethics anyway.

TSES documentation authors approach the work in various ways - they differ in personal input, inventiveness, discipline and realism. Though not frequent extreme concepts and projects exist that hardly can be tolerated, as the plans of local TSES must form a systematically functioning complex linked to higher levels - regional and supraregional.

The quality of submitted projects mostly clearly showed how the authors knew the area, to what extent they investigated the sites and whether they approached the documentation in a holistic or particular manner.

The report points at examples of the most frequent mistakes. However in general the TSES delineation and building proved to be - if done by wise authors who think complexly, understand the issue, and follow the ethics - a powerfull measure to maintain and reconstruct the stability of our landscape, to preserve its biodiversity, to improve its aesthetic and dwelling values and to be a tool of sustainable landscape management.

Zpracování dokumentace územních systémů ekologické stability (ÚSES) má výrazně multidisciplinární charakter. Vyžaduje znalosti přírodovědecké, krajinářské, lesnické, zemědělské, urbanistické, ekonomické, legislativní, schopnosti systémové syntézy, dovednosti v projektování. Současné zkoušky odborné způsobilosti k projektování ÚSES a oponentury plánů místních ÚSES odhalují klady i úskalí této interdisciplinarity a poskytují poznatky inspirativní i varovné.

Výchozí premisa

Vytváření územního systému ekologické stability patří podle zákona č. 114/1992 Sb. mezi základní povinnosti obecné ochrany přírody, je veřejným zájmem, na jehož naplnění se podílejí vlastníci pozemků, obec i stát. Plán systému ekologické stability je podkladem pro provádění pozemkových úprav, pro lesní hospodářské plány, pro vodohospodářské a jiné dokumenty ochrany a obnovy

krajiny, a zejména pro vypracování územně plánovací dokumentace všech typů a kategorií, a proto by měl být jejich organickou součástí.

Při vymezování místních ÚSES je nutno bezpodmínečně zachovávat klasický postup shora dolů (nadregionální, regionální, místní systém) a kritéria rozhodující pro rozmístění jednotlivých segmentů a jejich souborů v krajině do systémově propojeného funkčního celku. Pro uchování ekologické stability a trvale udržitelného rozvoje ve smyslu zákona č. 17/1992 Sb. o životním prostředí, jsou klíčová kritéria:

- rozmanitosti potenciálních ekosystémů,
- prostorových vztahů potenciálních ekosystémů,
- nezbytných prostorových parametrů,
- aktuálního stavu krajiny,
- společenských limitů a záměrů.

Těmto premisám lze učinit zadost při zpracovávání území vymezených tak, že postihují pokud možno celou biochoru (biochora je opakovatelná heterogenní jednotka biogeografického členění krajiny tvořená typickou kombinací ekosystémů - skupin typů geobiocenů - v rámci určitého biogeografického regionu) anebo skupinu menších biochor, kde lze uskutečnit spolehlivý výběr reprezentativních prvků s důrazem na minimální, popř. objektivně optimální počet a rozsah jednotlivých segmentů. Zadavatelé dokumentace ÚSES většinou vymezovali velikost území řešeného jedním zpracovatelem v souladu s uvedenými premisami, tedy několik katastrálních území vytvářejících víceméně delimitovaný krajinný celek. Vyskytly se ovšem případy, kdy se místní ÚSES měl řešit na jednom nebo dvou malých katastrálních územích bez návaznosti na širší oblast, anebo zůstávajících jako zbytková enkláva v souboru již zpracovaných ÚSES. Zvládnout takové zadání na úrovni je velmi obtížné, a pokud zpracovatel není velmi erudovaný a zkušený, je výsledek většinou značně problematický.

Osoba zpracovatele

Zpracování plánu systému ekologické stability provádějí odborně způsobilé osoby (Vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb.). Jsou to ty, které vykonaly zkoušku odborné způsobilosti k projektování ÚSES podle rozhodnutí Oponentní rady MŽP ČR ze dne 16. 6. 1992 a právních norem o oprávnění k projektové činnosti a které od počátku letošního roku získaly autorizaci k projektování ÚSES u České komory architektů.

Téměř žádný z dosavadních žadatelů o autorizaci projektování ÚSES se s touto problematikou nemohl v požadovaném rozsahu seznámit při svém vysokoškolském studiu. Před 3 roky, což je předepsaná praxe uchazečů, se na žádné vysoké škole nepřednášela a nezkoušela tato problematika v odpovídající šíři a hloubce, před asi 5 a více lety nebyla náplní studia vůbec.

Komplexnost a důkladnost nezbytně potřebných znalostí uchazečů a zpracovatelů proto především závisí na jejich sebevzdělávání, aktivní účasti na specializačních

kurzech, seminářích a přednáškách, studiu metodik a monografií o územních systémech ekologické stability a ekologické stability jako takové.

Podle zkušeností ze zkoušek se zdá, že absolvování řádného studia zahrnujícího jak přírodovědecké, tak technické disciplíny, je pro souborné zpracování ÚSES efektivnější, než studium vyhraněné přírodovědecké nebo technické. Národním příkladem jsou výsledky autorizačních zkoušek pro specializaci projektování ÚSES na České komoře architektů: ze 77 uchazečů, kteří při autorizačním řízení uspěli, je 21 lesních inženýrů, 21 autorizovaných architektů pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 16 zemědělských inženýrů, převážně melioračního oboru, 6 přírodovědců, 6 vodohospodářských inženýrů, 5 autorizovaných architektů, tj. inženýrů architektů, 1 stavební inženýr a 1 inženýr geometr.

Postupně, jak se rozvíjejí a prohlubují poznatky a postuláty v ekologii jako vědní disciplíně i její aplikace v krajinnotvorných programech, zpřesňují metodiky, vznikají a vzájemně se prostupují právní normy, zvětšuje se nesoulad mezi kapacitou zpracovatele obsáhnout beze zbytku problematiku ÚSES a úplností i úrovní, zejména vyvážeností vypracovávané dokumentace ÚSES.

Zkoušky i oponentury plánů jednoznačně prokázaly, že vypracování kvalitního ÚSES bude jen výjimečně dílem jediného autora, vyznačujícího se zcela mimořádnou erudicí, invencí, zkušeností a technickou zručností. Ve většině případů půjde o kolektivní dílo, na němž se budou podílet odborníci různých speciálních disciplín, kteří si globálně osvojili problematiku ÚSES, ekologické stability a trvale udržitelného rozvoje. Tento kolektiv musí koordinovat odpovědný řešitel, schopný systémové syntézy, citlivého dotváření krajiny a respektování trvale udržitelného života v ní. Třeba uvítat nejen oponentury (hodnocení) dokumentace ÚSES na okresních nebo vyšších úrovních, ale zejména institucí České komory architektů, jež uděluje, avšak i pozastavuje a odnímá, autorizace v projektování ÚSES na základě odborné i morální kvality autorizované osoby a její činnosti.

Základní přístup zpracovatelů ÚSES

Autoři dokumentace ÚSES přistupují k jejímu zpracování dosti rozdílně, pokud jde o osobní přínos, míru invence, ukázněnost a realnost. Extrémní koncepce a postupy nejsou sice příliš časté, jsou však neopominutelné a těžko tolerovatelné, neboť působí nejednou rušivě až škodlivě.

Jednou krajností je mechanická, přímo strojová aplikace metodiky navrhování ÚSES (zejména jejich prvních verzí), doslova a dopísmene šablonovitě aplikující limitní parametry, stupně stability, převodové tabulky, prostorové jednotky apod. Zejména v genelech ÚSES tento přístup dodával argumentační municí těm, kteří se snaží diskreditovat teorii a zejména praxi vymezování ÚSES.

Druhou krajností je vysloveně původní, objevné modifikování obecně přijaté metodiky i celé koncepce ÚSES.

Jejími autory jsou zpravidla specialisté v některé z vědních disciplín, které se promítají do zpracování ÚSES. Jejich svérázné pojetí postihuje výběr prvků tvořících systém ekologické stability, jejich charakter a prostorové parametry, hlavní a vedlejší funkce celého systému apod. Extrémem této krajnosti je prosazování osobních preferencí a zálib v krajinných prvcích, jen okrajově se dotýkajících nebo zcela nesouvisejících s koncepcí ÚSES, např. koridory propojující nikoli biocentra, ale drobnou architekturu a výtvarné památky v krajině.

Úroveň předložených prací většinou explicitně prozradila jak autoři znají řešené území, jak soustavně a svědomitě se věnovali průzkumům v terénu. Zda je systematicky prošli část po části, anebo se spolehli na údaje o druhu a rozloze ploch jednotlivých kultur z evidence katastru, bez ověření jejich skutečného stavu a zvláště stupně stability přímo v krajině.

Ukázalo se, že je výhodou, když v kolektivu zpracovávajícím dokumentaci ÚSES jsou osoby, jež se podílely na mapování aktuálního stavu krajiny, pokud bylo nezávisle zpracováno. V případě, že se aktuální stav krajiny mapuje v rámci terénních průzkumů, bylo by žádoucí, aby práci nedělal jen jeden specialista (např. jen botanik, jen zoolog). Interdisciplinární pohled totiž i zde znásobuje objektivitu i vypovídací schopnost a hodnotu shromážděných údajů.

Základní přístup zpracovatele k dokumentaci ÚSES nese výrazné nebo více-méně skryté znaky partikulárního nebo holistického chápání krajiny. V prvním případě se autor striktně omezuje na analýzu, hodnocení a řešení tzv. volné krajiny v hranicích zadaných katastrálních území,

vyhýbá se jejich urbanisovaným částem, opomíjí širší zázemí, zachycuje pouze současný stav. Naopak, osoby vysloveně holistického ražení, věnují stejnou pozornost všem přírodním složkám dané krajiny, tedy i v prostředí sídelních útvarů a snaží se je logicky zapojit do systému ekologické stability. Analyzují vztahy, vazby a souvislosti v rámci celé oblasti, protože jinak lze jen stěží dostat kritériím pro vymezování ÚSES. Do průzkumu zahrnují jak současnost, tak historický vývoj daného území a "paměť" krajiny jim slouží při vytipování bezpečně stabilních a stabilizovaných segmentů. Shromažďují informace o dlouhodobých prognózách, konkrétních záměrech a očekávaných činnostech a změnách v daném území, včetně krajinnotvorných programů a flexibilně s nimi počítají při vymezování ÚSES a návrzích na jeho obhospodařování.

Dokumentace ÚSES

Dokumentace ÚSES předložené ke zkouškám odborné způsobilosti a autorizaci k projektování, právě tak jako k oponenturám, měly značně rozdílnou úroveň. Jednoznačné byly elaboráty špičkové věcné i formální kvality a naopak, práce autorů, kteří nepochopili a nezvládli metodu vymezování ÚSES, zadání podcenili anebo zpracování odbyli. U většiny elaborátů se však zjistily menší nebo větší nejasnosti, opominutí, nepřesnosti, omyly nebo dokonce přímo chyby. Ke zkvalitnění příštích a rozpracovaných elaborátů a snížení neúspěchů při autorizacích a oponenturách dokumentací ÚSES mohou přispět tyto příklady opakujících se závad.

● **Při průvodní zprávě:**

- Formální a nefunkční zpracování textové části popisující (často i nepřesně) z náhodně shromážděných pramenů známé údaje o přírodních podmínkách, které nejsou nijak využity ve vymezení ÚSES ani v jejich manažmentu.
- Charakteristika biogeografických jednotek opsaná z platných metodik a nijak nevztážená na řešené území.
- Nezdůvodněné, nedostatečné, nebo jen formálně charakterizované, popř. zcela chybějící vymezení kostry ekologické stability.
- Charakteristika bioty omezená na rostliny, jejich výčet opsaný z různých, často zastaralých pramenů, anebo jen náhodný, nezahrnující indikační a chráněné druhy, fauna charakterizovaná zcela povrchně nebo vůbec opomenutá.
- Charakteristika ekologické stability řešeného území zcela chybějící, nebo vyjádřena pouhým koeficientem ekologické stability (K_{es}), nevztážená na jeho jednotlivé části, zejména jde-li o území rozsáhlejší a ekologicko-ekonomicky rozrůzněné.
- Obecný, formální popis a zdůvodnění navrženého řešení, způsobu vymezení segmentů ÚSES a hodnocení jejich funkcí hlavních a doplňkových, bez návaznosti na ostatní zájmy v území.
- Opatření a způsob manažmentu ÚSES formulované zcela obecně, zejména když nejsou přesně specifikovány v tabulkové části u jednotlivých biocenter, biokoridorů, popř. i interakčních prvků.

● **V mapové části:**

- Mapa širších souvislostí omezená jen na nejbližší zájmy řešeného území, nebo chybějící vůbec.
- Kumulace různých informací do jediné mapy (např. mapování krajiny, skupiny typů geobiocénů, kostra eko-

logické stability, stupně ekologické stability), takže se stává nepřehlednou. Naopak, velmi se osvědčila technika superpozic základních map a interpretačních průsvitek.

- V návrhové části málo srozumitelné a nereálné zákresy nových biocenter a biokoridorů jen proto, aby se splnily parametry.
 - Snaha násilně začlenit do ÚSES všechny biotopy hodné zachování nebo zajímavé, které však mohou být chráněny jiným způsobem (např. jako registrované významné krajinné prvky anebo chráněná území vyšší kategorie).
 - Neúměrná preference biokoridorů tvořených převážně strukturální vegetací (dřevinami) a opomíjení biokoridorů travinných a sledujících přirozené trasy ekotonových společenstev.
- **V tabulkové části:**
- Nevyplnění všech předepsaných rubrik, anebo jejich vzájemně se vylučující naplnění.
 - Charakteristika současného stavu a cílového společenstva obecná, neumožňující identifikaci, nejednotná pro celé území, nesrozumitelná pro širší okruh uživatelů, v charakteristice bioty nepřesná až zavádějící.
 - Návrh základních podmínek manažmentu (využívání) omezený na příliš obecné formulace "ponechat bez opatření", "přeměna porostu", "revitalizace" apod., pokud není každá z nich podrobně rozvedena v textové části.

Vymezování a realizace územních systémů ekologické stability v rukou rozumných, komplexně uvažujících, problémů znalých a etiku dodržujících odborníků má dobré a nesporné předpoklady udržet a obnovit stabilitu krajiny, zachovat její biodiverzitu, zvýšit její estetické a obytné hodnoty a být účinným nástrojem trvale udržitelného života.

